

О. М. Миколенко, доц.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗАПОДІЯНА ЗЛОЧИНОМ ШКОДА ТА ЕЛЕМЕНТИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Вперше досліджено питання співвідношення заподіяної злочинном шкоди та елементів складу злочину. Просліджується тісний зв'язок такої шкоди з об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом, суб'єктивною стороною складу злочину.

Ключові слова: заподіяна злочином шкода, об'єкт кримінально-правової охорони, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Заподіяна злочином шкода, як ознака, що характеризує його, знаходиться у взаємозв'язку та взаємозалежності з об'єктом та об'єктивною стороною, суб'єктом та суб'єктивною стороною складу злочину. Цей зв'язок має значення для більш глибокого вивчення шкоди, її функцій, особливостей закріплення в нормах КК України, а також для правильної кваліфікації злочинів [1, 36-40].

Будь-який злочин, як відомо, посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, а також визначається ним. Відсутність об'єкта завжди свідчить і про відсутність злочину. Суттєво впливаючи на характер дії (бездіяльності), його фактичні та соціальні ознаки, об'єкт злочину визначає й те, які злочинні (шкідливі) наслідки тягне суспільно небезпечне посягання. При скоєнні злочинної дії (бездіяльності) суб'єкт для досягнення конкретного злочинного результату вимушений застосовувати такі прийоми та методи впливу на об'єкт кримінально-правової охорони, які обумовлені особливостями об'єкта і визначаються ним. Так, наприклад, різноманітна за характером шкода виникає при зазіханні на особистість. Діяння, які спрямовані проти життя та здоров'я особи (вбивство, тілесні ушкодження, побої і мордування і т. ін.), тягнуть наслідки у вигляді смерті потерпілого, нанесенні тілесних ушкоджень. Діяння ж, які спрямовані проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини, громадянина (наприклад, порушення таємниці голосування, недоторканності житла, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) і т. ін.), тягнуть за собою такі наслідки, як неправильне оголошення результатів виборів, неправильний підрахунок голосів, загибель людей і т. ін.

Заподіяна злочином шкода знаходиться в невід'ємному зв'язку та взаємозалежності з об'єктивною стороною злочину. Вона є складовою частиною об'єктивної сторони складу злочину і його факультативною ознакою. Тобто, ця ознака, хоча фактично притаманна кожному злочинному діянню, як явищу реальної дійсності, не завжди спеціально виділяється у кримінальному законі, як ознака конкретного складу злочину. Так, наприклад, склад хуліганства не містить у собі вказівок на конкретні суспільно небезпечні наслідки, встановлення яких давало б змогу конкретну особу притягати до відповідальності.

Однак, якщо суспільно небезпечні наслідки прямо зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно витікають з її змісту, то вони мають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину, а їх встановлення є обов'язковим.

Крім того, шкода може виступати не тільки як наслідки, а і як засіб, завдяки якому досягається злочинна мета (наприклад, диверсія — ст. 113 КК).

У деяких інших злочинах, об'єктивна сторона сконструйована таким чином, що одне діяння (зазвичай у формі дії) є конкретним етапом іншого діяння. Наприклад, ч. 1 ст. 358 КК наголошує, що карається підроблення документів, печаток, штампів та бланків з метою використання (формальний склад злочину) або збут такого документа. При цьому збут розглядається як наслідок попереднього підроблення (матеріальний склад злочину).

Співвідношення шкоди та суб'єктивної сторони злочину є більш м'яким відображенням загального співвідношення між об'єктивною та суб'єктивною стороною злочину [2, 122-124].

Зміст суб'єктивної сторони значною мірою визначає ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння (дії або бездіяльності) та заподіяної злочином шкоди. Так, ретельна підготовка злочину, обдуманість деталей його скоєння, як правило, свідчить про більший ступінь небезпеки діяння в порівнянні з раптово скоєним діянням, під впливом емоцій або раптово виниклої ситуації.

Ігнорування ознак суб'єктивної сторони може призвести до притягнення особи до кримінальної відповідальності за невинне спричинення шкоди. Тобто, ніяке заподіяння шкоди не може бути визнане злочинним, якщо відсутня вина особи, яка спричинила цю шкоду. Принцип відповідальності за вину — є одним з головних принципів кримінального права.

Суб'єктивна сторона, і в першу чергу такі її елементи, як мета та мотив, впливають на спричинення шкоди або пов'язані зі шкодою. Наприклад, шкода в деяких випадках складає мету злочинних дій суб'єкта. Так, при посяганні на власність у формі крадіжки, грабежа, шахрайства метою суб'єкта є спричинення власникові шкоди шляхом вилучення та заволодіння майном окремих громадян. Злочин повністю вичерпується моментом заволодіння цими матеріальними цінностями.

Разом з іншими ознаками об'єктивної сторони злочину шкода складає предметний зміст суб'єктивної сторони. Діючи умисно, особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки та бажала їх настання (або хоча і не бажала, але свідомо припускала їх настання).

Причому передбачення, яке є різновидом свідомості, спрямоване в майбутнє, тобто особою усвідомлюється розвиток суспільно небезпечного явища, скоєного ним, та результату його розвитку. При цьому суб'єкт передбачає наслідки не “взагалі”, а наслідки певного характеру, які є ознакою конкретного злочину. Передбачення наслідків при умислі може мати характер передбачення неминучості їх настання (наприклад, винний скоює прицільний постріл з близької відстані в голову жертви) та передбачення реальної можливості їх настання (наприклад, винний підпалює споруду, в якій знаходяться люди, що може призвести до їх загибелі).

Бажання настання суспільно небезпечних наслідків, як ознака умислу, полягає в прагненні певних наслідків, які можуть виступати як кінцева мета, проміжний етап, засіб досягнення мети і необхідного супутнього елементу діяння. Бажання як прагнення певних наслідків має місце, коли наслідки дають винному внутрішню насолоду, або коли при внутрішньому негативному ставленні до наслідків винний прагне спричинити їх, тому що вони неминучі на шляху до задоволення своїх потреб (наприклад, вбиває заради заволодіння майном).

Предметний зміст умислу, який охоплюється свідомістю винної особи, розрізняється в залежності від того, чи є склад даного злочину формальним або матеріальним. При умисному скоєнні злочинів з формальними складами (наприклад, погроза вбивства) свідомістю винної особи охоплюється розуміння тільки суспільно небезпечного характеру свого діяння. При умисному скоєнні злочинів з матеріальними складами (наприклад, крадіжка, шахрайство, вбивство) свідомістю вин-

ної особи охоплюється не тільки розуміння суспільно небезпечного характеру свого діяння, але й передбачення настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заволодіння майном, смерті і т. п. Коли скоюється злочин з необережності, особа, за загальним правилом, усвідомлює фактичні ознаки свого протиправного діяння, а також передбачає можливість настання його суспільно небезпечних наслідків, але розраховує на їх відвернення, або не передбачає можливості настання цих наслідків, хоча повинна була б і могла.

Таким чином, шкода притаманна злочинам і з умисною, і з необережною формою вини. Закріплення шкоди в складах злочинів з умисною формою вини здається обґрунтованим, тому що шкода вказує на цілеспрямованість дій особи, що характерно передусім для умисних злочинів. У складах злочинів з необережною формою вини шкода також вказується в нормах Особливої частини КК України. До злочинів, які можуть бути скоєні з необережності, як правило, належать ті, що мають обов'язкову ознаку — наявність суспільно небезпечних наслідків, тобто мова йде про злочини з матеріальним складом.

Цікавим є співвідношення заподіяної злочином шкоди з таким різновидом вини, як подвійна або змішана вина. Основа для існування злочинів з подвійною формою вини закладена в законодавчій конструкції окремих складів злочинів. Законодавець нібито об'єднує в один склад два самостійних злочини, один з яких має умисну форму вини, а інший — необережну. При цьому обидва злочини можуть існувати самостійно, але в поєднанні один з одним утворюють інший злочин зі специфічним суб'єктивним змістом. Складові частини такого злочину посягають на різні об'єкти, але можуть іноді посягати і на один об'єкт. Суб'єктивні особливості таких злочинів обумовлені наявністю двох самостійних предметів винного відношення суб'єкта: умисел (прямий або непрямий) є ознакою основного складу злочину, а необережність (недбалість або самовпевненість) характеризує психічне ставлення до наслідків, що є кваліфікуючими ознаками.

Отже, злочини з двома формами вини характеризуються такими ознаками:

- 1) наявність двох наслідків;
- 2) поєднання різних форм вини щодо цих двох наслідків;
- 3) дві форми вини мають місце тільки в кваліфікованих складах злочинів;
- 4) необережним може бути тільки ставлення до ознак, що кваліфікують діяння.

Співвідношення шкоди і суб'єкта не має такого чітко визначеного характеру, як при співвідношенні з іншими елементами складу злочину. Але необхідно зазначити, що саме суб'єкт злочину (тобто особа осудна і така, що досягла передбаченого законодавством віку) скоює певні діяння, що тягнуть за собою настання суспільно небезпечних наслідків. Разом з тим, шкода має певну взаємозалежність зі спеціальним суб'єктом, наприклад, з тими його ознаками, які характеризують професійну діяльність особи, його службове становище. Використовуючи свою професійну діяльність, яка визначена трудовою функцією, або повноваження, що передбачені його службовим становищем, винна особа зловживає ними і скоює суспільно небезпечне діяння всупереч інтересам держави, установи, підприємства, організації, завдає шкоди об'єкту кримінально правової охорони. Так, отримання посадового особою нагороди за виконання або невиконання будь-якої дії з використанням наданої йому влади або службового становища (ст. 368 КК) завжди пов'язане з заподіянням шкоди шляхом використання свого посадового становища.

Викладене дає можливість зробити висновок про те, що, будучи однією із ознак складу злочину, шкода тісно пов'язана і обумовлена всіма елементами складу злочину: об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом, суб'єктивною стороною. Правильне визначення співвідношення шкоди і елементів складу злочину має велике юридичне значення для кваліфікації злочинів, для індивідуалізації покарання, а також є необхідною умовою дотримання таких принципів кримінального права, як принцип законності, відповідальності за вину, справедливості, гуманізму.

